METEOROLOGISME AROMÂNEŞTI REFERITOARE LA TEMPERATURA ATMOSFERICĂ

NISTOR BARDU*

După cum am arătat în studiul nostru *Denotaţie şi conotaţie în termenii meteorologici din aromână*, apărut în volumul *Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice (ştiinţific versus popular)*[1], în dialectul aromân există multe denumiri ale fenomenelor atmosferice care, din punct de vedere fonetic şi semantic, se apropie, uneori până la identitate, de termenii corespunzători din dacoromână şi din celelelalte dialecte ale limbii române, meglenoromâna şi istroromâna. Aceeaşi caracteristică o vom găsi şi în articolul de faţă.

De data aceasta avem în vedere termenii meteorologici care au în structura lor semantică seme referitoare la temperatura atmosferică. Ca şi în studiul citat *supra*, vom releva şi comenta aici sensurile denotative ale cuvintelor respective şi, unde este cazul, şi unele înţelesuri figurate. Sursele de bază consultate sunt şi acum *Dicţionarul dialectului aromân* al lui Tache Papahagi (DDA), *Dicţionarul aromân (macedo-vlah)* al Matildei Caragiu Marioţeanu, lucrările lui Th. Capidan şi Sextil Puşcariu dedicate aromânei, respectiv meglenoromânei şi istroromânei, *Meglenoromâna azi* a lui Petar Atanasov şi altele, după cum se va vedea. La toate acestea se vor adăuga elemente din propriile noastre cercetări asupra aromânei.

1. ARĂCOÁRE, s.f., pl. *arăcór*^{i}, frig, „froid”. T. Papahagi (DDA s.v.) precizează că această formă (cu *ă* median [subl. n.]) se întâlneşte la I. Dalametra, *Dicţionar macedo-român*, 1906 (p. 23) şi trimite la forma *arcoáre*, care este mult mai răspândită, înregistrată de asemenea de Dalametra (p. 22, apud DDA).

ARCOÁRE, s.f., pl. *arcór*^{i} şi *arcórur*^{i}, frig, „froid”. Din *Basme aromâne* reţinem: *ună arcoari di carĭ l'i ngl'aţă a omluĭ laea-l' nare* „un frig de-i îngheaţă omului biata-i nare” (P. Papahagi 1905: 170/29; *trimurà de-arcoari* „tremura de

* Universitatea „Ovidius”, Constanţa, Aleea Universităţii, nr. 1, România.

[1] Coordonatele acestei lucrări, care poate fi privită ca o contribuţie de seamă a cercetătorilor ieşeni în lingvistica românească actuală: *Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice (ştiinţific versus popular)*, volum coordonat de Cristina Florescu, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2015, 712 p.

ALIL, t. LVII, 2017, Bucureşti, p. 89–99

BDD-A30135 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:49 UTC)

frig" (*ibidem*: 225/30); *creapă k'ètrili de-arcoari* „crapă pietrele de frig" (*ibidem*: 301/11) etc. Şi Saramandu (2007: 397 s.v.) înregistrează forma *arcọári* la aromânii grămosteni şi moscopoleni din Dobrogea. Aceeaşi formă am notat-o şi noi la aromânii grabovari din Nisipari, în judeţul Constanţa, şi la Grabova, din districtul Gramsh, din Albania: *S-'éţi apcọápi* „s-a făcut frig" (VB); *ę-arcọári ázã* „e frig astăzi" (TB).

Ceea ce necesită o anumită discuţie legată de *arcọáre* (azi forma uzuală este *arcọári*) este forma fără *a* protetic. În „Glosarul" care însoţeşte textele cuprinse în volumul *Scriitori aromâni din secolul al XVIII-lea (Cavalioti, Ucuta, Daniil)* (1909), la cuvântul-titlu *arcoar*e, Per. Papahagi face, în paranteză, următoarea afirmaţie: „(Se mai aude *răcoare*, *arucoare*)", fără să dea însă vreun exemplu[2]. În „Glosarul" său din *Protopiria*, Cavalioti înregistrează forma *rkoare* (*Fjalorĕt* 1936: 497). Aceeaşi formă se întâlneşte şi în *Lexiconul* lui Daniil Moscopoleanul din *Învăţătura introducătoare*[3]: *Furnica multu cupuseaşte şi adună serme tra se hărnească căndu este* ***rcoare*** *şi arăţime* „Furnica se osteneşte mult şi adună fărămituri ca să se hrănească când este răcoare şi frig" [subl.n.] (P. Papahagi 1909: 126/7).

În DDA, T. Papahagi, înregistrează chiar forma RĂCOÁRE, pl. *răcóri*, în exemplul *căndu ńi-eáste răcoáre* „când îmi este frig", preluat de la autorii A.J.B. Wace şi M.S. Thomson, *The Nomads of the Balkans…*, 1914. Ne punem întrebarea dacă o asemenea formă, înregistrată o singură dată, este autentică şi corespunzătoare realităţii lingvistice cunoscute de autorii respectivi sau este o notaţie impresivă, fără corespondent real. În ceea ce ne priveşte, în cercetările noastre de până acum, noi nu am auzit rostirea *răcọáre*. – lat. **recor*, *-orem*[4].

Derivate:

ARCURÁRE, s.f., pl. *arcurắr*^{i}, răcire, „action de (se) refroidir, de prendre froid". T. Papahagi, precizează că a preluat această formă de la Dalametra (22) şi Nicolaide (27) (cf. DDA s.v.). De la aceiaşi autori, T. Papahagi preia şi forma de participiu ARCURAT, *-ă*, pl. ARCURAŢ, *-ate*, fără alte precizări. În cercetările noastre la aromânii moscopoleni, în special la cei din Grabova, am întâlnit asemenea forme, pe care le-am considerat forme flexionare obişnuite.

ARCURÉD$_{Ọ}^{U}$, vb. I (*arcurắi, -at, -are*), a răci, „(re)froidir, prendre froid"; *arcură k'irólu* „s-a răcit vremea" (DDA s.v.). La aromânii din Grabova ajunşi în România: *s-arcurí nafọárã* „s-a răcorit afară"(VB); < *arcọáre* (cf. DDA s.v. *arcurédz*^{u}).

ARCURÓS, *-oásă*, pl. *arcuróş*^{i}, *arcuroáse*, „friguros", „1. Frileux, glacial; 2. Qui a froid". Dintre exemplele contextuale date de T. Papahagi (DDA s.v.),

[2] Fiind aromân pindean, Per. Papahagi consideră probabil că formele din graiul său pot fi privite drept forme standard şi de aceea cuvântul *rcoare*, fără *a* protetic, este trecut în „Glosarul" său (1909) la litera A, şi nu la R. Noi am arătat, relativ recent, că la aromânii moscopoleni şi fărşeroţi, *a* protetic este mai rar decât în graiurile celorlate grupuri de aromâni (cf. Bardu 2004: 77–78).

[3] În original, *Εισαγογικὴ διδασκαλία* (cf. P. Papahagi 1909: 105, 107).

[4] În DEX s.v. „etimologia dată este: din *rece*, această formă fiind rezultatul în limba română a latinescului *recens*" (s.v. *rece*).

BDD-A30135 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:49 UTC)

reținem: *k'irólu erá arcurós* „timpul era răcoros"; *om arcurós* „om friguros"; *arcuroásile furtúń*^{i} „friguroasele furtuni".

Etimologia: *arcǫáre* (DDA s.v.).

2. ÁVRĂ, s.f., fără pl., adiere, „zéphir, brise, fraîcheur, aisance" (DDA s.v.): *Apoea trapse un vimtu lişor-lişor, nă avră muşată şi ună cîte ună frî´nḑîle s-arupeá şi cădeá dipre alumắk'ĭ* „apoi veni un vânt uşor-uşor, o adiere frumoasă şi una câte una frunzele se desprindeau şi cădeau din ramuri" (P. Papahagi 1905: 316/ 26–27). Apropierea sinonimică între *ávră* şi derivatul *adil'ẹáre* „brise", provenit de la *adíl'i̯*^{u} este pusă în evidență de T. Papahagi în exemplul *lişór adil'e ávra* „uşor adie zefirul" (DDA, s.v *adíl'i̯*^{u}). În DIARO, la s.v. *adiere*, nu se menționează alături de *adil'eari*, pl. *adil'eri* şi sinonimul *ávră* deşi, între sensurile şi nuanțele de sens ale lui *adiere*, autoarea include, între altele, „adiere (de frunză/aer)", „adiere; boare", „respirație/suflare"[5].

La aromânii moscopoleni din Grabova am înregistrat: *Au̯á, Elbasán, vẹáρa e cρǫári máρi, acó, Gρẹáva, tu múnti, e ávρă vẹáρa* „aici in Elbasan, vara e căldură mare, acolo, la Grabova, la munte, adie vântul (e mai răcoare)" (VT).

Th. Capidan (1932: 147–148) citează lexemul *ávră* în clasa termenilor „cu înțelesuri variate", din categoria cuvintelor moştenite din latină care lipsesc din dialectul dacoromân.

Sub forma *áura*, cu *a* accentuat în poziție inițială, cu aceeaşi semnificație („adiere, răcoare"), cuvântul există şi în meglenoromână: *Vini áură* „vine răcoare" (cf. Capidan 1936: 29); vezi şi derivatul adjectival *aurós* (*ibidem*); cf şi *aură* (Atanasov 2002: 42).

Etimologia: lat. *aura* (cf. DDA s.v.).

3. CÁLDU, *cálḑâ*, *cáldâ*, *cálde*, adj., cald, „1. chaud; 2. riche". O primă atestare scrisă a acestui adjectiv se află la Daniil Moscopoleanul şi se referă la proprietatea unui obiect: ... *şi se pitreți caldă g´elă la lắnḑiți tra se s-l'ardă părinții'i atei* „şi să trimiți mâncare caldă ca să fie iertați părinții tăi" (P. Papahagi 1909: 129/8); *caldă ş-uscată* (P. Papahagi 1905: 28/13–14); *s-víndi ca pânea cáldă* „se vinde ca pâinea caldă" (DDA s.v.); *pâńili suntu caldi* „pâinile sunt calde" (DIARO: 167).

În DDA s.v. *cáldu* şi în DIARO s.v. *cald* nu avem nicio referire la temperatura atmosferică. Există însă în „Glosarul" lui Per. Papahagi: *trẹatsi un vimtu caldu* „trece un vânt cald" (P. Papahagi 1905: 1).

Sensul conotativ de „bogat" al adjectivului *cáldu* este atestat deopotrivă de T. Papahagi (DDA s.v. *ded di om cáldu* „am dat de om bogat") şi de Caragiu Marioțeanu (DIARO s.v.): *esti caldu omlu, s-veadi* „este cald omul (= la buzunar)/este bogat, se vede"; *s-vâ spun unâ caldă-caldă* „să vă spun una foarte caldă".

[5] T. Papahagi şi Matilda Caragiu Marioțeau par să considere că sensul principal al lui *adíl'i̯*^{u} este „a respira, a sufla", „respirer, vivre". În graiul moscopolean din Grabova cercetat de noi, nu am înregistrat până în prezent termenul *adil'éri* ca sinonim pentru *ávră* (*avρă*).

BDD-A30135 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:49 UTC)

Pentru meglenoromâni, Petar Atanasov atestă formele adjectivale *cald* (2002: 132, 198, 207, 281), *căldă* (*ibidem* 208), *căldi* (*ibidem* 208), *căldu* (*ibidem* 185, 198, 207, 281), *căldu* (*ibidem* 208), *călḑă* (*ibidem* 208). Th. Capidan (1936: 55) notează şi sensul figurat „bogat” pentru *cald, -ă*.

La istroromâni, Sextil Puşcariu (1929: 105) înregistrează formele *cåd*, *cådo*, *cad* şi *coad*. Puşcariu (1929: 183) menţionează: „opus lui *cåd* = *råţe*”. La Neiescu (2011: 173–174) întâlnim o mulţime de exemple cu formele *cåd*, *cad*, *coad*; f. *cåda*, *cådę*, *cade*, *cadâ*, *coadâ*; n. *cådo*. Dintre acestea, cu sensul referitor la căldura atmosferică, reţinem: *Cân vire mâi cåd, atunče la şi hârbâtu ostrię* „când se face mai cald li se tunde şi spatele”; *Crudo cåd* „foarte cald”. Cu valoare de adjectiv: *Cåde zile* „zile fierbinţi”. Cu valoarea de substantiv: *Tot ârs-a de cåd* „s-a pârjolit totul de căldură”.

Etimonul: lat. *caldus* (cf. DDA s.v.) < lat. *calidus* (cf. DEX s.v. *cald*).

4. CĂLDÚRĂ, s.f., pl. *căldúr*^{i}, căldură; „1. chaleur; 2. fièvre” (DDA s.v.): *Marţul deadi un soari dulţi ş-caldu, s-creapă ş- k'étrili di căldură* „Martie a dat un soare dulce şi cald, să crape pietrele de căldură” (P. Papahagi 1905: 302/24–25). Constatarea *Aụá avém măr*^{i} *căldúr*^{i}, notată de T. Papahagi în DDA s.v., sau varianta, *Aụá avém câldúri mári vẹára* „aici avem călduri mari vara”, le-am auzit frecvent în călătoriile noastre la aromânii din Balcani. În DIARO, Caragiu Marioţeanu înregistrează forma actuală *câldurâ*, în care s-a produs metafonia *ă* medial şi final > *â*: *nu-i câldurâ nafoară* „nu-i cald afară”; *acâţarâ câldurili* „au început căldurile”. Aceeaşi formă este înregistrată şi de Saramandu (2007: 22/13–19) în Dobrogea, la aromânii grămosteni di Sarighiol de Deal: *gâḑọáfa [...] ţânẹa ma câldúrâ* „flanela de corp ţinea mai cald”. Tot la aromânii grămosteni, de data aceasta, din Râmnicu de Jos, autorul a notat o formă mai veche, cu *ă* final păstrat: *cắndu ẹará căldúră* „când era cald” (*ibidem*: 44/8).

La scriitorii aromâni din secolul al XVIII-lea, forma *căldură* se găseşte numai în „Glosarul” lui Cavalioti: *këlldurë* (Fjalorët 293). Dublul *ll* ar putea reda aici consoana lichidă laterală velară *ł*.

Pentru sensul „fièvre”, reproducem exemplul lui T. Papahagi din DDA s.v.: *fičórlu ári căldúră* „băiatul are temperatură”. În DIARO (s.v. *căldură*): *ńiclu ari câlduri* „micul/copilul are călduri”).

Derivate: CĂLDURÓS, *-oásă*, pl. *călduróş*^{i} , *-oáse*, „călduros”, „chaud”. Precizând că acest derivat este înregistrat în dicţionarele autorilor I. Dalametra (*Dicţionar macedo-român*, 1905), Ştefan Mihăileanu (*Dicţionar macedo-român*, 1901) şi Constantin Nicolaidu (*Dicţionar etimologic al graiului cuţovlah*[6], 1909), T. Papahagi dă un singur exemplu de întrebuinţare a acestuia, sursa fiind, probabil, el însuşi: *udălu eáste căldurós* „camera este călduroasă” (DDA, s.v). Concluzia pe care o putem desprinde este că adjectivul respectiv

[6] Numele în original al autorului Constantin Nicolaide şi al dicţionarului său sunt în limba greacă (vezi T. Papahagi 1974: 1393).

BDD-A30135 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:49 UTC)

pare să nu aibă o întrebuinţare frecventă în aromână. Caragiu Marioţeanu (2007: 197) notează două exemple: *stráńiu călduros*u „strai/haină călduros/călduroasă”; *casâ călduroasâ* „casă călduroasă”. Saramandu (2007: 138/1–2) înregistrează numai o singură dată forma feminină, la aromânii dobrogeni din localitatea Camena: *călduro̧áse*: *câ e̦ará lócurli călduro̧áse̦-acló* „căci erau locurile călduroase acolo”. Această stare de fapt ne determină să ne gândim că adjectivul *călduró*s ar putea fi un dacoromânism intrat în dialectul aromân fie după înfiinţarea şcolilor şi a bisericilor româneşti pentru aromânii din Balcani, fie după venirea lor în România.

Etimologia. După T. Papahagi, ar. *cădúră* provine din lat. **cal(i)dura*. Conform DEX, pentru dr. *căldúră*, etimonul este lat. pop. *caldura*. În ce ne priveşte, credem că acest din urmă etimon este valabil şi pentru forma din aromână.

Pentru meglenoromâni, Petar Atanasov atestă formele adjectivale *cald* (Atanasov 2002: 132, 198, 207, 281), *căldă* (*ibidem*: 208), *căldi* (*ibidem*: 208), *căldu* (*ibidem*: 185, 198, 207, 281), *căldu* (*ibidem*: 208), *călḑă* (*ibidem*: 208).

5. CĂLOÁRE, s.f., pl. *călór*[i], căldură, „chaleur” (DDA s.v.). Este o variantă fonetică a lui *căro̧áre*. Definiţia dată de Per. Papahagi (1905: 560) este mai precisă: „căldură mare, prea cald”. Pe lângă menţionarea prezenţei acestei forme în dicţionarele Dalametra, Nicolaidu şi Mihăileanu, T. Papahagi (DDA s.v.) dă un exemplu din Per. Papahagi (1905: 302/25–26): *tu ayía călo̧áriľei di veáră* „în toiul căldurii de vară”. Adăugăm la acesta: *Aclò ĭu mi duţeàm, me-acăţắ nă călo̧are, nă dugoari, că nu şteam ĭu s-ńĭ-aflu loclu* „acolo unde mă duceam m-a prins o arşiţă, o dogoare, de nu ştiam unde să-mi găsesc locul” (P. Papahagi 1905: 103/7–8); *Erà tu mburita călo̧ariľeĭ* „era în toiul[7] arşiţei” (*ibidem* 208/28); *Fuḑiră, fuḑiră, veară k'irò, călo̧ari mari, calea cîmpu uscat*… „merseră şi merseră, pe timp de vară, arşiţă mare, drumul, câmp uscat…” (*ibidem*: 293/14) etc. Th. Capidan (1932: 148) menţionează de asemenea *călo̧are*, în paranteză, alături de *căro̧are*, considerat, probabil, forma principală. Caragiu Marioţeanu (DIARO: 197 s.v *căldură*) citează forma *călo̧are*, preluată de la Per. Papahagi (1905), pe care o consideră o variantă regională.

Înainte de a glosa pe marginea termenului în cauză, Per. Papahagi precizează că acesta este propriu aromânilor din Epir (1905: 560 s.v.). La fel a procedat mai târziu T. Papahagi în DDA (s.v.), unde face menţiunea „(sud)”. Şi Saramandu (1972: 103) atestă forma *câlo̧ári* „zăduf, arşiţă” la aromânii pindeni din Tariverde şi Techirghiol, din Dobrogea, precizând că este un fonetism pindean, rezultat în urma metafoniei *r : l*. Concluzia care se impune este că avem a face cu o formă regională. Din exemplele date de Per. Papahagi şi de Nicolae Saramandu reiese că

[7] La aromânii moscopoleni din Albania, precum şi la grabovarii din Nisipari, judeţul Constanţa, substantivul *mburita* nu are sensul de „toi”, ci de „sfârşit, fine”. În DDA, această semnificaţie apare la forma *burítă* (s.v.).

BDD-A30135 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:49 UTC)

această formă, în care s-a produs un fenomen de disimilare (*l* > *r*)[8], era destul de frecventă în sud[9].

Foarte interesant ni se pare faptul că forma *căloári* „căldură” este atestată de Th. Capidan şi pentru meglenoromâni: *Junsiră ăn comp* […] *ra mult căloari* „ajunseră în câmp […] era multă căldură” (Capidan 1936: 56). Vezi *infra*, *căroáre*.

6. CĂROÁRE, s.f., pl. *cărór*^{i}, căldură, arşiţă, „chaleur excessive”. Despre această formă, T. Papahagi precizează că este specifică graiului aromânilor nordici (DDA s.v.). Este unul dintre cuvintele cele mai citate în studiile de specialitate, atunci când este vorba de termenii din limba latină păstraţi în dialectul aromân, dar dispăruţi în dacoromână. Dintre sursele menţionate în DDA, reproducem forma din „Glosarul” lui Cavalioti, preluată însă, cu grafia corespunzătoare, din Fjalorët (1936: 398): *këroare*. Per. Pahagi o semnalează în „Glosarul” din *Basme aromâne* (1905: 582), făcând menţiunea „(Mac.)”, fără să dea niciun exemplu şi trimiţând la forma CĂLOÁRE, frecventă în graiul aromânilor din Epir (vezi *supra*). Saramandu (1972: 104) înregistrează forma *curo̧ári*, la grămostenii, fărşeroţii şi moscopolenii din Dobrogea, în 6 puncte de anchetă. Noi am notat forma *cro̧ári*, cu *ă* sincopat, la Grabova, în Albania (TB) şi *cρo̧ápi*, cu *r* uvular (*ρ*) la Grabova (DB, VT) şi la grabovarii din Nisipari (VB)[10].

Etimonul: lat. *calorem* (cf. DDA s.v *căroáre*).

7. DUGOÁRĂ, s.f., pl. *dugór*^{i}, dogoare, „chaleur vive, ardeur”. La Per. Papahagi (905: 103/7–8), *dugo̧ári* apare împreună cu *călo̧ári*: *me-acăţă̆ nă căloare, nă dugoari, că nu şteam ĭu s-ńĭ-aflu loclu* „m-a prins o arşiţă, o dogoare, că nu ştiam unde să-mi găsesc locul” (1905: 103/7–8; vezi *supra căloáre*). La T. Papahagi (1922: 342), exemplul dat este preluat dintr-o povestire cultă şi priveşte dogoarea emanată de foc: [...] *fleaca se-anălţa ma mare di ună boĭe, dugoarea dădea di-aŭa ş-naparti* „flacăra se înălţa mai mare de un stat de om, dogoarea se întindea de-aici până departe”. În DIARO (412 s.v. *dogoare*) Caragiu Marioţeanu notează şi exemple în care conţinutul semantic se referă la căldura atmosferică: *dugoari-i nafoară* „dogoare-i/arşiţă-i afară”. Exemplele sunt puţine,

[8] Nicolae Saramandu consideră că în schimbarea *căroáre* : *căloáre* „trebuie admisă şi o contaminare cu termenul *căldúră* (1972: 104, nota 8). Aceasta este şi părerea noastră, şi anume că avem a face cu un fenomen de disimilare.

[9] Totuşi, întrebarea care s-ar putea pune este dacă, în graiul aromânilor din sudul Peninsulei Balcanice, *l* intervocalic din cuvintele latineşti moştenite în protoromână a avut parte de un tratament oarecum diferit faţă de protoromâna din nord, în sensul că acesta nu s-a rotacizat totdeauna în poziţie intervocalică. Astfel, *călo̧áre* ar păstra pe *l* din etimonul latinesc *calorem*. Clasificarea aromânilor în nordici şi sudici, făcută de T. Papahagi (1932: 11–12; DDA: 19 şi *passim*), ar părea astfel a nu fi lipsită de o anumită bază lingvistică şi din acest punct de vedere. Istoricii limbii române (vezi Vasiliu 1968: 114–115; Rosetti 1968: 377; Ivănescu 1980: 205, autorii ILR: 208 ş.a.) nu iau în seamă o asemenea ipoteză. O discuţie pe această temă, dar având în vedere mai multe fapte de limbă similare, în măsura în care acestea există, ar putea face obiectul unui alt studiu.

[10] Fenomenul sincopării vocalelor neaccentuate este frecvent în graiul aromânilor moscopoleni, vorbit atât în Albania, cât şi în România (Nisipari) (cf. Bardu 2004: 172–174).

BDD-A30135 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:49 UTC)

probabil pentru că, atunci când este vorba despre fenomenul meteorologic al „arşiţei”, aromânii folosesc mai degrabă echivalentul *cărṣáre*. Aromânii moscopoleni din Nisipari cercetaţi de noi folosesc *dugṣári* mai ales când se referă la căldura generată de foc sau de soba în care s-a făcut focul.

Petar Atanasov (2002) nu înregistrează această formă.

Din aceeaşi familie lexicală fac parte verbul DUGURÉSCU „a dogori”: *soarili/soba dugureaşti* „soarele/soba dogoreşte” (DIARO: 412), precum şi derivatele DUGURÍRE, s.f., pl. *dugurír*^{i} „dogorâre”, DUGURÍT, *-tă* adj. part. „dogorit” şi DUGURÓS, -oásă, „dogoritor”, adj. (DDA: 504), forme pentru care în dicţionarele şi lexicoanele citate avem destul de puţine exemple.

În ceea ce priveşte etimologia, în DDA s.v. *duguréscu*, T. Papahagi notează: < vsl. *dogorĕti*. Pentru dr. *dogoare*, DEX arată că provine de la vb. *dogori*, care a intrat în dacoromână din bg. *dogorja* şi/sau din sb. *dogoreti*.

8. ḌER, s.n., pl. *ḍérur*^{i}, ger, „froid glacial, froidure”. Se află înregistrat în dicţionarele Dalametra şi Nicolaidu (cf. DDA s.v.). Din Per. Papahagi reţinem: *A trea-zi, strease un frig şi un ḍer di s-alik’à mîna di h’er* „a treia zi îi prinse un frig şi un ger de li se lipea mâna de fier” (P. Papahagi 1905: 170/30–31); *tora-i k’irò earnă, ḍerlu şi virverlu ngl’eaţă ńel’i tu pî´ntica mumîńlor* „acum e vreme de iarnă, gerul şi viforul îngheaţă mieii în pântecele mamelor” (*ibidem*: 301/37–38). Tache Papahagi nu-l înregistrează în glosarul *Antologiei* sale din 1922 şi nici Th. Capidan (1932) nu-l include în „Indicile” său. Termenul nu se află în textele din *Aromâna vorbită în Dobrogea* a lui Nicolae Saramandu (2007)[11]. De asemenea, nici Petru Neiescu (1997) nu-l înregistrează. Noi nu l-am auzit în graiul moscopolean cercetat până în prezent, în România, la Nisipari, şi în Albania, cu precădere la Grabova (Greava). Toate aceste constatări ne îndeamnă să credem că *ḍer* este un cuvânt regional, mai puţin răspândit chiar şi în graiul aromânilor pindeni unde a fost înregistrat. Petar Atanasov (2002) nu-l semnalează.

Etimologia: lat. *gelu* „gelée, grand froid” (cf. DDA s.v. *ḍer*; aceeaşi etimologie şi pentru dacoromână, cf. DEX s.v.).

9. FRIG, s.n., pl. *frígur*^{i}, frig, „froid”. Termenul este înregistrat de autorii de dicţionare aromâneşti de la începutul secolului al XX-lea (Mihăileanu, Dalametra, Nicolaidu) (cf. DDA s.v.). Prezenţa acestui lexem în aromână este oarecum uimitoare. T. Papahagi (DDA) precizează că *frig* „e viu în sudul Pindului, în regiunea *Rî´ŭlu-álbu*” (Aspropotam). Aşa fiind, ne surprinde faptul că, în *Basme aromâne*, Per. Papahagi nu dă decât un exemplu, citat de noi *supra* la glosa cuvântului *ḍer* şi pe care îl reproducem şi aici: *A trea-zi, strease un frig şi un ḍer di s-alik’à mîna di h’er* „a treia zi îi prinse un frig şi un ger de li se lipea mâna de fier” (P. Papahagi 1905: 170/30–31). Un alt exemplu dat în DDA provine din *Literatura*

[11] În ceea ce o priveşte pe Matilda Caragiu Marioţeanu, ea nu a ajuns cu *Dicţionarul* său (2007) la litera Ḍ.

BDD-A30135 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:49 UTC)

poporană a aromânilor a lui Per. Papahagi (1900: 680): *acáță ĭárna cu fríglu şi cu néurĭle* „a început iarna cu frigul şi cu zăpezile”. Saramandu (2007: 127/27) notează forma *frig* la aromânii grămosteni din Dobrogea (localitatea V. Alecsandri): *(mâcárẹa) u baḍ la frig* „(mâncarea) o pui la rece”. În acest caz credem însă că avem a face cu o influență dacoromânească, cu un neologism intrat în vocabularul subiectului respectiv. Noi am notat forma *frig* în munții Pindului, la Metsovo (Aminciu), la Gheorghi Platari[12], în a cărui vorbire, în funcție de situația de comunicare, termenul este curent.

Cuvântul *frig* există şi în meglenoromână, unde face parte din fondul lexical de bază: *Si feasi noaptea şi dintru că ra frig, nu puteaụ* „se făcu noapte şi fiindcă era frig nu puteau” (Capidan 1936: 130). Capidan notează şi derivatele *prifríg* (*pri-frig*) „frig mult” şi *zăfrig* (*ză-frig*) „început de frig”: *Ţea seară fost-au zăfrig* „în acea seară a fost început de frig”. Reținem şi forma *frigurea* cu sensul de „Gerilă”: *Io sam frigurea* „eu sunt Gerilă” (*ibidem*). Vezi şi Atanasov (2002: 82, 281).

În istroromână, pentru *frig*, ca nume de stare a temperaturii atmosferice, Sextil Puşcariu trimite la cuvântul *råče* (1929: 130): *iarna časta va fi rače* „iarna aceasta va fi frig” (*ibidem*: 186). Cf. şi Sârbu, Frățilă 1998: 264.

Etimologia este aceeaşi pentru toate dialectele românești sud-dunărene, ca şi pentru dacoromână: lat. *frigus* (cf. DDA; Atanasov 2002: 281; DEX s.v.).

10. NĂDÚF, s.n., pl. *nădúfur*^{i}, năduf, zăpuşeală, „chaleur étouffante”. Exemplul dat de T. Papahagi, *nădúflu dit k'eptu* „sufocarea din piept” (DDA s.v.), privește, după cum vedem, starea de sănătate a omului, precizată în definiția în franceză „souffocation”. Pentru semnificația referitoare la temperatura atmosferică, deşi enunțată în această definiție, autorul trimite la sinonimul *zădúh* (vezi *infra*). Saramandu (2007) nu-l înregistrează. În ceea ce ne privește, noi l-am auzit la aromânii moscopoleni din Nisipari cu referire la boală (astm), considerându-l, mai degrabă, un dacoromânism.

În legătură cu etimologia, T. Papahagi (DDA s.v.) consemnează bg. *naduhvamŭ* pentru sensul „remplir en soufflant” şi sb. *neduh* pentru „asthme”. Pentru forma din dacoromână, DEX dă sl. **naduch*.

11. VIRVÉR, s.n., pl. *virvérur*^{i}, ger mare, „froid glacial”. Un fel de definiție a sensului cuvântului este exemplul *arcoáre máre, virvér* „frig mare, ger”, citat în DDA (s.v.) după revista „Lumina” (I, 1903: 171). La Per. Papahagi (1900: 816) avem *cripa kétrili di ḍer ş-di virvér* „crăpau pietrele de ger şi de geruială”, care clarifică şi mai bine sensul cuvântului. În *Basme* însă, Per. Papahagi (1905: 734 s.v.) dă pentru *virvér* definiția „vifor, crivăț”, pe care o susține cu exemplul *ḍerlu şi*

[12] Gheorghe Platari-Tzimă este un pasionat al istoriei şi al culturii aromânilor din Balcani, în general, şi în special al trecutului glorios al localității sale natale Aminciu (Metsovo), din Grecia. Faima acestei localități din Munții Pindului se poate compara cu istoria celebrei Moscopole, din Albania. Între altele, Gheorghi Platari este editorul unui important corpus de documente referitoare la Aminciu.

BDD-A30135 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:49 UTC)

virverlu ngl'eaţă ńel'i tu pî´ntica mumîńlor, citat în DDA şi transpus de T. Papahagi astfel: „gerul şi viforul (crivăţul) îngheaţă mieii în pântecele mamelor”. Aşadar, la definiţia „ger mare” menţionată imediat după titlu, trebuie să adăugăm şi „vifor, crivăţ”, care nunţează în plus câmpul semantic al acestui termen. Sensul de „viscol” reiese din exemplul: *únă arcoáre, un virvér nă čîuleá urécl'ile* „un frig, un viscol ne biciuia urechile” (DDA s.v. *virvér*).

Valoarea conotativă a lui *virvér* o întâlnim în exemplul *aéstă nu-ĭ dureáre, ĕásti virvér*, „aceasta nu-i durere, e durere acută, care te face să te cutremuri”, pentru care T. Papahagi (DDA s.v.) nu precizează nicio sursă. Credem că autorul citează acest enunţ din propria vorbire.

Din lucrările consultate de noi, trebuie să remarcăm că *virvér* nu este înregistrat la aromânii din Dobrogea, în majoritate grămosteni (cf. Saramandu 2007), nici la aromânii fărşeroţi şi nici la cei moscopoleni. Th. Capidan nu-l înregistrează în „Indicele” său din *Aromânii* (1932: 574), dar menţionează verbul *virviredzŭ* în comentariul asupra etimologiilor stabilite de Per. Papahagi în studiile sale asupra dialectului aromân (*ibidem*: 115–118).

T. Papahagi nu dă etimologia substantivului *virvér*, considerând probabil că acesta este un derivat regresiv al verbului *virvirédzŭ* „înfiora, cutremura”, „être secoué par des douleurs aiguës ou des frissons de peur, d'épouvante”.

Pentru *virviredzŭ*, etimonul dat de Per. Papahagi este lat. *verbero, -āre* (apud Capidan 1932: 116); cf. şi DDA s.v.; vezi şi *virviredzŭ* „simt durere acută din cauza unei bătăi sau a frigului” (Capidan 1932: 432). La glosa lui *virvirédzŭ* (DDA s.v.), T. Papahagi citează etimologia lui Per. Papahagi (lat. *verbero* „battre de verge”), dar, influenţat de Chr. Geagea (1931: 219), trimite şi la gr. *βιρβιρίζω* „craindre, s'épouventer”. Geagea (*ibidem*) precizează că termenul respectiv cu semnificaţia „ţip de durere, mă vaiet de durere, de groază” este „uzitat la sud”. Aşa se explică, din punctul nostru de vedere, absenţa lui *virvér* în celelalte teritorii balcanice locuite de aromâni.

12. ZĂDÚH, s.n., pl. *zăduhúr*[i], zăduf, zăpuşeală „chaleur etouffante, suffocation”. Exemplul dat aici pentru sensul meteorologic este preluat din *Calendar aromânesc pe anul 1911*: *un zădúh s-nu poţ s-l'eaĭ anásă* „o zăpuşeală să nu poţi să respiri” (apud DDA s.v.). Per. Papahagi înregistrează forma în „Glosarul” său (1905 s.v.) fără să dea niciun exemplu. La Saramandu (2007) nu se regăseşte. Nici noi nu l-am auzit în cercetările noastre.

Variante fonetice, fără alte precizări de sens: ZĂBÚH, s.n., şi ZUDÚH, s.n., în *Dicţionarul* lui Mihăileanu; forma *zăbuh* este atestată şi de Evanghelu Boga (cf. DDA s.v.). Pentru meglenoromână, Atanasov (2002: 57, 187) înregistrează *zădúu̯* doar cu sensul de „astmă”.

Etimologia: < bg. *zaduhŭ* „touffeur, movaise haleine”: 1. „atmosferă sufocantă, dogoare”; 2. „respiraţie rea”.

BDD-A30135 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:49 UTC)

Concluzii

Din cele prezentate *supra* reiese cu prisosinţă ideea exprimată în scurta noastră introducere a acestui articol, că şi meteorogismele aromâneşti referitoare la temperatura atmosferică, unele dintre ele regăsindu-se şi în meglenoromână şi istroromână, demonstrează unitatea dialectală a limbii române. De aceea considerăm că un studiu cuprinzător asupra acestui subansamblu lexical din aromână ar aduce şi alte dovezi privind caracterul unitar al protoromânei din care s-au desprins în timp dialectele istorice ale limbii române.

BIBLIOGRAFIE

Atanasov 2002 = Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Bardu 1994 = Nistor Bardu, *Limba scriitorilor aromâni de la sfârşitul secolului al XVIII-lea (Cavalioti, Daniil, Ucuta)*, Constanţa, Ovidius University Press.
Capidan 1932= Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Bucureşti, Imprimeria Naţională.
Capidan 1935 = Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III. *Dicţionar meglenoromân*, Bucureşti, Imprimeria Naţională.
Fjalorët 1936 = *Fjalorët Protopapë Kavalljoti*, Botimet e revistës „Leka", Botimi 8, Shkoder.
Geagea 1931 = Chr. Geagea, *Elementul grec în dialectul aromân*, Cernăuţi, Institutul de Arte Grafice şi Editura „Glasul Bucovinei".
Neiescu 2011 = Petru Neiescu, *Dicţionarul dialectului istroromân*, vol. I, *A–C*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea.
P. Papahagi 1900 = Per. Papahagi, *Din literatura poporană a aromânilor*, Bucureşti.
P. Papahagi 1905 = Per. Papahagi, *Basme aromâne şi glosar*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl".
P. Papahagi 1909 = Per. Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII (Cavalioti, Ucuta, Daniil)*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl".
T. Papahagi 1922 = Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, Bucureşti, Tipografia „România Nouă".
T. Papahagi 1932 = Tache Papahagi, *Aromânii. Grai, folclor, etnografie*, Bucureşti, Facultatea de Filosofie şi Litere din Bucureşti.
Puşcariu 1929 = Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne*, vol. III, Bucureşti, Cultura Naţională.
Rosetti 1968 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, Editura pentru Literatură.
Saramandu 1972 = Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Saramandu 2007 = Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Sârbu, Frăţilă 1998 = Richard Sârbu, Vasile Frăţilă, *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*, Timişoara, Editura Amacord.
Vasiliu 1968 = *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Sigle

DDA = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1974.
DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a doua, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

BDD-A30135 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:49 UTC)

DIARO = Matilda Caragiu Marioţeanu, *Dicţionar aromân (macedo-vlah) DIARO*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997.
ILR = *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1969.

Subiecţi

DB = Dhori Bardhi, 73 ani, zidar, agricultor; până la 60 de ani a locuit în Grabova; în prezent, locuieşte la Elbasan.
TB = Todi Buzo, 45 ani, om de afaceri, un fel de lider al aromânilor din Grabova; locuieşte la Grabova şi la Elbasan.
VB = Vanghele Bardu, 68 ani, zidar, agricultor; născut Grabova, unde a trăit până la vârsta de 28 ani; a venit în România în 1933. A locuit la Cociumari, judeţul Durostor, în Cadrilater, şi apoi în satul Nisipari, judeţul Constanţa. A fost anchetat de noi, în diferite perioade, în 1973, 1978, 1979.
VT = Vanghea Tavanxhiu (Tavangiu), 80 de ani, născută în Grabova, unde a trăit până în anii 1960 ai secolului trecut; în prezent, locuieşte în Elbasan. A fost anchetată de noi în 2012.

AROMANIAN METEOROLOGICAL TERMINOLOGY ON ATMOSPHERIC TEMPERATURE

ABSTRACT

As we have shown in our study *Denotaţie şi conotaţie în termenii meteorologici din aromână* [Denotation and Connotation in the Meteorological Terms in Aromanian], published in the volume *Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice (ştiinţific versus popular* [Romanian Meteorological Terminology of Atmospheric Phenomena (Scientific *vs* Popular)] (2015), there are numerous denominations of atmospheric phenomena in the Aromanian dialect which, phonetically and semantically, are closer, and sometimes almost identical to the corresponding terms in Daco-Romanian, and in the other dialects of the Romanian language, such as Megleno-Romanian and Istro-Romanian.

The language facts discussed in the present article, which focuses on the nomenclature used to express varieties of atmospheric temperature in Aromanian, when compared to those in Megleno-Romanian and Istro-Romanian, simply confirm this linguistic truth.

Keywords: *Aromanian dialect*, *atmospheric temperature*, *meaning*, *meteorological terms*, *voice*.

BDD-A30135 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:49 UTC)